

UDK: 811.512.133(075)
81.2.O‘zb.
M-92

MUXITDINOVA X.S., O‘zbek tili: ta’lim rus va qardosh til-
larda olib boriladigan maktablarning 6- sinfi uchun darslik/
X.S.Muxitdinova, Ya.I.Avlakulov, D.A.Nuriddinova. - T.:
«Yangiyo‘l poligraph service», 2013. - 144 bet.

I. Muxitdinova X.S.

KBK 81.2O‘zb-922

Taqrizchilar:

1. **O‘. Lafasov** — TDSHI «O‘zbek tili» kafedrası muduri, filologiya fanlari nomzodi, dotsent;
2. **L. Yunusova** — Toshkent shahar Hamza tumanidagi 145- maktab o‘qituvchisi;
3. **K. Ahmedova** — Sirdaryo shahridagi 11- maktab o‘qituvchisi.

***Respublika maqsadli kitob jamg‘armasi mablag‘lari hisobidan
ijara uchun chop etildi.***

Shartli belgilar:

— Bilib oling

— Savol va
topshiriqlar

— Adabiy o‘qish

ISBN 978-9943-366-96-1

«YANGIYO‘L POLIGRAPH SERVICE», 2013

2) atamalar nomlarini: *isitma, uyushma, yuklama, birikma* kabi;

3) taomlar nomlarini: *qatlama, dimlama, suzma* kabi.

-ma qo'shimchasi fe'llardagi bo'lishsizlik qo'shimchasiga shakldosh bo'lib qo'llanadi. Misollarni qiyoslang:

tug**ma** (ot) — tug**ma** (fe'l); bos**ma** (ot) — bos**ma** (fe'l) kabi.

5- mashq. Berilgan fe'llarga qavs ichidagi qo'shimchalardan mosini qo'shib, narsa-buyum otlari yasang va ular ishtirokida gaplar tuzing.

Namuna: Ochmoq (-gich, -kich, -qich, -g'ich): Men do'kondan qalam ochqich sotib oldim.

Chizmoq, o'chirmoq, tutmoq, yelpimoq (-gich, -kich, -qich, -g'ich); kuramoq, bo'yamoq, taramoq (-k, -q); yutmoq, chopmoq (-uq, -iq); supurmoq, turtmoq, chopmoq (-gi, -ki, -qi, -g'i); to'lmoq, uchmoq, yonmoq (-qin, -qun, -g'in).

5- topshiriq. Ushbu she'riy topishmoqlarni o'qing va narsa-buyum otlarini yasovchi qo'shimchalarning qo'llanishini bilib oling.

«Yut» so'zi — «iq»ni olar,
«Uch» so'zi — «qin»ni olar.
Imloda qo'shimchalar
O'ylang, qanday yozilar?
Bilak bo'lar bilagi,
Qishloq bo'lar qishlog'i.
Toping-chi, ne sababdan
Qarmoq bo'lgan qarmog'i?

Bosqich, tortqi, g'ildirak,
Chiziq, o'sma, pirpirak
So'zlaridan so'z yasovchi
Qo'shimchani toping-chi
Paxta, osh, suv, bog' so'zlar
Kasbni bildirar qachon?
Qaysi qo'shimchalarni
Qo'shsak bo'lar namoyon?

6- mashq. Qavs ichida berilgan savollarga javob bergan holda matnni ko'chiring.

Biz ta'til kunlarida (kim bilan?) tog'ga chiqmoqchi bo'ldik. Kechqurun safar anjomlarini tayyorlab qo'ydim. Yelkaga osib yuradigan (nimaga?) tog'da kiyib yurish uchun (nimalarni?) soldim. Biz

Mushtariy: — Men esa o‘zimni **xuddi vorislardek** his qildim. Ayniqsa, Navoiy bobomizning o‘z dastxatlari bilan yozilgan kitoblarni ko‘rganda nihoyatda hayratlandim.

Jasur: — Ustoz, shunday ajdodlarimiz borligidan ko‘nglim **tog‘dek** ko‘tarildi.

O‘qituvchi: — Ha, albatta, **bobomiz kabi** insonlar hamisha barhayot. **Navoiydek** bo‘lish, **Navoiydek** nom qoldirish uchun tinimsiz o‘qish kerak.

O‘zbek tilida o‘xshatish-qiyoslash ma’nolarini bildirish uchun *-day, -dek, go‘yo, kabi, xuddi, singari* vositalardan foydalaniladi. *-day, -dek* qo‘shimchalari so‘zlarga qo‘shib yoziladi. Masalan: *oyday, Navoiydek, haykaldek*.

2- mashq. Berilgan so‘zlarga avval o‘xshatish-qiyoslash ma’nolarini bildiruvchi qo‘shimchalar va so‘zlarni qo‘shib yozing, so‘ng ular ishtirokida so‘z birikmalari tuzing.

Namuna. Kun — kundek — kundek ravshan.

Kun, gul, tosh, kitob, daraxt, bino, asal, zahar.

3- mashq. Nuqtalar o‘rniga foydalanish uchun berilgan so‘zlarga o‘xshatish-qiyoslash ma’nolarini bildiruvchi qo‘shimchalarni qo‘shib ko‘chiring.

1. Men she‘r yozishni yaxshi ko‘raman. Kelajakda ... shoir bo‘lmoqchiman.

2. Yaxshi kitob quyosh ... inson qalbiga kirib boradi.

3. Senga ... bilak berdim, dushmanni yanchsin deb.

4. Bilim ... yo‘llarimizni yoritadi.

5. Non — rizq-ro‘zimiz. Hech narsa ... aziz bo‘la olmaydi.

Foydalanish uchun: Navoiy, nurlari, tog‘, mash‘ala, non.

4- mashq. Nomlari berilgan shaxslarni ta’riflang. So‘ngra o‘xshatish-qiyoslash ma’nolarini bildiruvchi vositalar yordamida fikrni davom ettiring.

faoliyat — деятельность

san'at — искусство

tabiat — природа

ma'lumot — сведения

noyob — антиквар

muassasa — учреждение

4- topshiriq. Savollar asosida suhbatlashing.

- Siz shahrimizdagi qanday muzeylarni bilasiz?
- Jahonga mashhur qaysi muzeylar haqida eshitgansiz?
- Qaysi mashhur shaxslarning uy-muzeylari bor?
- Sinfdoshlaringiz bilan qaysi muzeylarga borgansiz?
- Qanday shaharlar muzey-shaharlar hisoblanadi?

-dek, -day qo'shimchali so'zlar *go'yo, xuddi, kabi* so'zlar bilan qo'llansa, o'xshatish ma'nosi kuchaytiriladi. Bunda *go'yo, xuddi* so'zlari otlardan oldin, *kabi* esa keyin keladi va ular ajratib yoziladi. Masalan: *oyday — go'yo oyday — xuddi oyday — oy kabi; quyoshdek — go'yo quyoshdek — xuddi quyoshdek — quyosh kabi*.

5- mashq. Gaplarga o'xshatish-qiyoslash vositalarini qo'shib yozing.

1. Jahonda bizning mamlakatimiz ... boy tarixga ega mamlakatlar ko'p emas. 2. Bizning o'lkamizdan Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Mirzo Ulug'bek, Ahmad al-Farg'oniy... buyuk allomalar yetishib chiqqan. 3. Menga sohibqiron Temur ... bo'lsin deb ism qo'yishgan. 4. Biz ham bobomiz Navoiy... ona tilimizga muhabbat bilan qarashimiz kerak.

Adabiy o'qish

Bola Alisher

G'iyosiddin Kichkina bir qisim pista holva bilan o'g'ilchasini mehmon qildi. To'rt yoshlar chamasidagi Alisher kelishgan, xipcha gavgdali, ko'zlarida teran aql ko'rinar edi.

namoyish qila boshladi. O'rta Osiyo hududida televideniye 1956-yilda birinchi bo'lib O'zbekistonda ishga tushirildi. Hozirgi kunda O'zbekiston televideniyesi bir nechta kanallari orqali kecha-yu kunduz o'z teleko'rsatuvlarini jahonning juda ko'p mamlakatlariga uzatadi. O'zbekiston televideniyesi Markaziy Osiyodagi eng zamonaviy va boy texnikaga ega bo'lgan telemaskandir.

tasvir — изображение	moslama — прибор
ixtiro — изобретение	muntazam — постоянный
takomillashtirish — совершенствование	
teleko'rsatuv — телепередача	

2- topshiriq. Savollarga javob bering.

1. Nima uchun «Toshkent — televideniye vatani» deyiladi?
2. Televideniye qayerda va qachon o'z faoliyatini boshlagan?
3. O'zbekistonda o'z teleko'rsatuvlarini qachon ko'rsata boshladi?
4. Hozirgi kunda O'zbekiston televideniyesining qanday kanallari mavjud?

O'z so'zi o'zlik olmoshi bo'lib, qarashlilik ma'nosini ifodalaydi. Masalan: *O'z uyim — o'lan to'shagim*. U egalik qo'shimchalari bilan qo'llanib kishilik olmoshlari o'rnida qo'llanishi mumkin. Qiyoslang:

<i>o'zim — men</i>	<i>o'zimiz — biz</i>
<i>o'zing — sen</i>	<i>o'zingiz — siz</i>
<i>o'zi — u</i>	<i>o'zlari — ular</i>

2- mashq. Maqollarni o'qing. O'zlik olmoshlarini o'zi bog'langan so'z bilan ko'chiring va ma'nosini tushuntiring.

1. O'rinsiz g'azab — o'zingga azob.
2. O'zga yurtda sulton bo'lguncha, o'z yurtida gado bo'l.
3. O'zingni o'zing maqtama, seni birov maqtasin.

Aziza: — Men, ayniqsa, «Yoshlar» kanalidagi «O‘yla, izla, top!» ko‘rsatuvini sevib tomosha qilaman.

Diyora: — Men ham bu ko‘rsatuvga juda qiziqaman.

O‘zlik olmoshi nutqda kishilik olmoshi yoki bir so‘zi bilan, shuningdek, qaratqich kelishigi qo‘shimchasi bilan qo‘llanganda ma‘noni ta’kidlab keladi. *Masalan: Ko‘rsatuvni mening o‘zim olib boraman. Bu gapni sen o‘zing aytding. U bir o‘zi keldi. U o‘zining uyiga ketdi kabi.*

4- mashq. Berilgan maqollar va gaplarni kishilik olmoshlari yoki bir so‘zini qo‘shib ko‘chiring. Ma‘nodagi o‘zgarishga e’tibor bering.

Namuna. Birovga chuqur qazisang, o‘zing yiqilasan. —
Birovga chuqur qazisang, sen o‘zing yiqilasan.

1. O‘zingni er bilsang, o‘zgani sher bil.
2. Bu masalani o‘zim mustaqil bajardim.
3. O‘zingga yaxshilik tilasang, o‘zgaga yomonlik qilma.
4. Bu uyda o‘zimiz yashaymiz.

5- mashq. Berilgan gaplardagi kishilik olmoshlarini o‘zlik olmoshlari bilan almashtirib o‘qing. Ma‘nosidagi farqlarni tushuntiring.

Namuna. — Men bu ishga astoydil kirishdim. — Bu ishga o‘zim astoydil kirishdim.

1. Men bu ishga astoydil kirishdim. 2. Sen bu ishni mustaqil bajara olasanmi? 3. Biz barcha ishlarni uddaladik. 4. Siz bu haqda o‘ylab ko‘rganmisiz? 5. Tadbir ssenariysini biz yozdik. 6. Ko‘rsatuvni sen olib bora olasanmi? 7. Sahna ko‘rinishlarini biz ijro etdik. 8. Sahnani bezatish ularga yuklatildi.

6- mashq. Matnni o‘qing. O‘zlik olmoshini o‘zi bog‘langan so‘z bilan ko‘chirib yozing va ma‘nolarini tushuntiring.

ehson — дар	pushta — грядка
poliz ekinlari — огородные растения	
savdo rastalari — торговые ряды	

Bo'lishsizlik olmoshlari kelishik qo'shimchalari bilan qo'llanishi mumkin. *Masalan:*

<i>hech kim</i> <i>hech nima</i> <i>hech narsa</i>	}	+ -ni, -ning, -ga, -da, -dan
--	---	-------------------------------------

Ayrim olmoshlarga avval egalik qo'shimchalari, so'ngra kelishik qo'shimchalari qo'shilib keladi. *Masalan:*

<i>hech qaysi</i> <i>hech bir</i> <i>hech qayer</i>	}	+ imiz + -ni, -ning, -ga, -da, -dan
---	---	--

4- mashq. Olmoshlarni berilgan so'zlar bilan almashtirib, namuna-dagidek gaplar tuzing.

Har birimiz, hech biringiz, hech qaysingiz
Namuna. Biz qovunlarni uzdik.

Biz	qovunlar	➤	-ni uzmoq
	uzumlar		
	tarvuzlar		

Siz	anorlar	➤	-ni termoq
	olmalar		
	xurmolar		

5- mashq. Qavs ichida berilgan so'zlardan mosini qo'yib yozing.

Hosil bayrami

Kuz faslida (har yili, hech qachon, yil bo'yi) yetishtirilgan mo'l hosil yig'ib-terib olinadi. (Har yili, hech qachon) kech kuzda respubli-kamizning (barcha, har bir) shaharlarida hosil bayrami o'tkaziladi.

6- mashq. Gaplarni ko‘chiring. Gumon olmoshlari qaysi kelishik qo‘shimchalari bilan kelganligini aniqlang.

1. Dadasi allamahalda ishdan qaytdi. 2. Uzoqdan kimningdir sharpasi ko‘rindi. 3. Birovlarning gapi bilan ish tutma. 4. Tashqaridan allakimning ovozi eshitildi. 5. Pufak allanarsaga tegib yorildi. 6. Go‘zal dugonasiga nimalarnidir aytmoqchi bo‘ldi. 7. Allaqayerdan bulbulning sayrashini eshitildi.

Gumon olmoshlariga ko‘plik qo‘shimchalari kelishik qo‘shimchalaridan oldin qo‘shiladi. *Masalan:* **kimdir** — **kimlargadir**, **nimadir** — **nimalarni**, **birovlarning** kabi. birov, biron, biror so‘zlari gumon olmoshlari bo‘lib, ular bir so‘ziga **-ov**, **-on**, **-or** qo‘shimchalarini qo‘shish orqali hosil qilingan Biron, biror so‘zlari biron-bir, biror-bir shaklida ham qo‘llanadi.

4- topshiriq. Matnni o‘qing. Gumon olmoshlarini toping va qanday qo‘shimchalar bilan qo‘llanganini ayting.

Men kutubxonadan kitob olib, sinfga kirdim.

— Sen kutubxonadan biron-bir kitob oldingmi? — deb so‘radi Nargiza.

— Ha, juda qiziq kitob — Xudoyberdi To‘xtaboyevning «Shirin qovunlar mamlakatida» asarini oldim. Sen bu kitobni o‘qiganmisan?

— Yo‘q, kimdandir bu kitob haqida eshitgan edim, — dedi Nargiza.

— Qaysi biringiz bu kitobni o‘qigansiz? — deb so‘radim men Munira va Nigoradan.

— Yo‘q, biz ham o‘qimaganmiz. Mayli, desang, sen bilan birga o‘qiymiz.

Darsdan keyin ular biznikiga kelishdi. Biz allamahalgacha «Shirin qovunlar mamlakatida» asarini o‘qidik.

Adabiy o'qish

Kitob o'qishning hikmati

Ibn Sino har kuni tong otarda kutubxonaga kelib, ba'zan nonush-tani ham shunda qiladigan bo'ldi. Erta-yu kech kitob mutolaasi bilan band bo'lar, dilida esa bitta orzu, lekin uni Xojaga aytishga negadir tili bormas, bunga «ziqna» kutubxona sohibi rozi bo'lmasligini ham bilardi. Oqibat shunday bo'ldiki, bir kuni Ibn Sino mutolaaga berilib ketib, kech bo'lganini ham bilmay qolibdi. Xoja esa uni allaqachon ketib qolgan deb o'ylab, eshikni qulflab uyiga jo'nagan. Ertalab kelib, eshikni ochib kirsa, Ibn Sino kitob mutolaa etib o'tirgan ekan.

— Ma'zur tuting, taqsir, bilmay eshikni qulflab keta beribman.

— Sizga ko'p rahmat bu ishingiz uchun, — dedi kulib Ibn Sino.

— Bunday keyin ham ustimdan qulflab keta bering. Ming-ming ro-zidurman. Zero, men bu kecha xazina ichida yotdim ...

— Bunday qilishga mening haqqim yo'q. Darvoqe, shuni ham aytib qo'yayki, bittayam kitobni uyingizga berolmayman.

Gap tamom. Endi hamma narsa ravshan. Kutubxona ishonchli qo'lda. Ibn Sino buning uchun dildan xursand. Axir jahonda tengi yo'q bu kutubxonani saqlash, avaylab kelajak avlodlarga yetkazmoq kerak. Axir bu ma'naviyat xazinasini to'plash uchun allaqancha yil-lar kerak bo'lgan-ku!

(Maqsud Qoriyev)

mutolaa etmoq — читать

ma'zur tut(moq) — извинять

haq — право

tengi yo'q — бесподобный

rozi bo'lmoq — быть довольным

ishonchli qo'l(da) — в надёжных руках

ziqna — скупой

yillar — годы

darvoqe — кстати

ravshan — яркий,

ясный

Uyga vazifa. Matndan gumon olmoshlari qatnashgan gaplarni aniqlab daftaringizga yozing.

maydonidagi bir-biridan **salobatliroq** madrasalar, **ko'kish** gumbazlar, **sarg'ish**, **qizg'ish** ranglar bilan sirlangan serhasham ustunlar barchani o'ziga maftun etadi. Jahonning biror mamlakatida qadimiy obidalar jamlangan bunday go'zal maydon yo'q.

salkam — почти	ko'kish — синеватый
gumbaz — купол	maftun et(moq) — очаровывать
ustun — колонна	jamlangan — собранный
tanilmoq — быть знаменитым	

Sifatlarning ozaytirma darajasi **-mtir**, **-imtir**, **-ish** qo'shimchalarini qo'shish orqali hosil qilinadi va belgining kamligi, kuchsizligini bildiradi. *Masalan: qoramtir, ko'kimtir, sarg'imtir, oqish, ko'kish, sarg'ish* kabi. Ushbu qo'shimchalar qo'shilganda, ayrim tovush o'zgarishlari yuz berishi mumkin. Shuningdek, **-roq** qo'shimchasi ham belgini ozaytirib ifodalaydi. *Masalan: sariq+ish = sarg'ish, qizil+ish = qizg'ish* kabi.

Belgi bildiruvchi so'zlarning darajalanishini yodda tuting!

Oddiy daraja

qizil
katta
qora
pushti
kichik
nordon

-roq

Ozaytirma daraja

qizilroq
kattaroq
qoraroq
pushtiroq
kichikroq
nordonroq

qizg'ish
qoramtir

2- mashq. Berilgan rang-tus bildiruvchi so'zlarga **-mtir**, **-imtir**, **-sh**, **-ish** qo'shimchalaridan mosini qo'yib so'z birikmasi tuzing.

Namuna. Qora - qoramtir: qoramtir mato.

Qizil, sariq, oq, ko'k.

5- mashq. Berilgan sifatlarning orttirma darajalarini yozing.

Namuna. Qizil — to‘q qizil, qip-qizil.

Qizil, katta, salqin, kichkina, yorug‘, sariq, toza, yashil, tiniq, quruq.

6- mashq. Matndagi belgi bildiruvchi so‘zlarni aniqlang va ularni orttirma daraja shaklida yozing.

O‘zbekiston iliq mintaqada joylashgan. Bu yerda qishda qattiq sovuq bo‘lmaydi. Yoz quruq va issiq keladi. Tog‘ yon bag‘irlarida salqin va xushhavo joylar ko‘p. Ayniqsa, Chotqol, Chimyon, Burchmulla, Zomin tog‘ tizmalari atroflari toza va salqin havosi, go‘zal xushmanzara tabiati bilan barchani o‘ziga maftun qiladi. Bu joylar shifobaxsh o‘simliklarga juda boy.

1. Atrofingizda qanday tog‘, daryo yoki cho‘llar bor?
2. Shahringiz (tumaningiz, qishlog‘ingiz) atrofida dam olish maskanlari bormi?

5- topshiriq. Vaziyatli topshiriqlarni bajaring.

1. Siz bekatda turibsiz. Yoningizda bir bola pista chaqib, po‘chog‘ini yerga tashlayapti. Siz bunga qanday munosabat bildirasiz?

A) unga po‘choqlarni maxsus idishga tashlash kerakligini tushuntirasiz.

B) e‘tibor bermaysiz.

C) o‘zingiz po‘choqni to‘plab maxsus idishga tashlaysiz.

2. Ko‘chada bolalar daraxt shoxlarini sindirib, gullarni uzib, bir-biriga otib ketishyapti? Siz qanday yo‘l tutasiz?

A) ularga daraxtlarni sindirish, gullarni uzish mumkin emasligini tushuntirasiz.

B) sinf rahbaringizga aytib berasiz.

C) e‘tibor bermaysiz.

Adabiy o'qish

Toza havo — tanga davo

Toza havo inson salomatligi uchun eng zarur vositalardan biridir. Havoning ifloslanishi barcha o'simliklar va hayvonlarga ham katta zarar keltiradi. Changda qolgan gullar, daraxtlarning burishib, kichkina bo'lib qolganiga e'tibor berganmisiz? Insonda ham xuddi shunday. Nafas yo'li orqali organizmga kirgan changlar, turli gaz, tutunlar o'pkaga o'tib, uni asta-sekin zaharlay boshlaydi.

Toza havoni ifloslantiruvchi boshqa omillar ham bor. Mashina yoqilg'ilaridan, turli korxonalardan chiqadigan gazlar, tutunlar atrofga tarqalib, eng avvalo, toza havoni ifloslantiradi. Kuzda ba'zilar ko'chalarda hazonlarni yoqadilar. Hazon tutunida zaharli moddalar ko'p. Ularning atrofga tarqalishi ko'plab zararli oqibatlarga olib keladi.

Havoning tozaligini saqlash uchun ko'chalar, korxonalar, ta'lim maskanlari atrofini ko'kalamzorlashtirish, tozalik va ozodalikka katta ahamiyat berish lozim. Daraxtlar ushbu tutun va gazlardan insonlarni himoya qiladi. O'zidan kislorod chiqarib havoni tozalab turadi. Havoning musaffoligi, tozaligi inson salomatligi uchun juda ham muhim.

ifloslanish — загрязнение

o'pka — легкие

zaharli — ядовитый

musaffo — чистый

zarar — вред

omil — фактор

chang — пыль

muhim — важный

Uyga vazifa. «O'lkamiz tabiati va iqlimi» mavzusida matn tuzish.

XII MAVZU. YANGI YIL REJASI

(Jamlovchi sonlarning yasalishi va qo'llanishi)

1 - dars

1- topshiriq. Rasmlardan foydalanib, savollarga javob bering.

- Qish faslida ob-havo qanday bo'ladi?
- Qishda bolalar qanday o'yinlarni o'ynaydilar?
- Sizga ko'proq qaysi qishki o'yinlar yoqadi?
- Qish faslida qanday bayramlar nishonlanadi?

1- mashq. Matnni o'qing. Ajratib ko'rsatilgan so'zlarga e'tibor bering.

Qish faslida

Yurtimizda qish fasli. Hamma yoqni oppoq qor qoplagan. Hozir ta'til vaqti. Uyimiz oldidagi maydoncha bolalar bilan to'la. Aziz, Qahramon va Jasur — **uchovlari** Qorbobo yasashyapti. Ukam bilan singlim **ikkovi** chanada uchishdi. Men va o'rtoqlarim Jahongir, Behzod, Qahramon — **to'rtalamiz** konki uchdik va qorbo'ron o'ynadik. O'nlab bolalar ko'chamizdagi qiyalik joyda qorong'i tushguncha sirpanchiq uchishdi. Qishki o'yinlar barchani chiniqtiradi.

2- topshiriq. Suhbat matnini o‘qing va suhbatda necha kishi ishtirok etganini aniqlang. So‘ngra suhbatni davom ettiring.

— Bolalar! Ertadan Qishki ta’til boshlanadi. Ta’til kunlarida biz yangi yilni kutib olamiz. Yangi yilni kim qanday kutib olmoqchi?

— Men qishki ta’tilni juda yaxshi ko‘raman. Ta’til kunlari televizorda qiziqarli filmlarni maza qilib tomosha qilaman. Ayniqsa, yangi yil bayrami kunlari juda yaxshi ko‘rsatuvlar namoyish etiladi.

— Men esa qo‘shni bolalar bilan maza qilib qorbo‘ron o‘ynayman, chana uchaman, Qorbobo yasayman. Qishki o‘yinlarni juda yaxshi ko‘raman.

— Men ham bu bayramni yaxshi ko‘raman. Yangi yilni uyda kutib olamiz.

— Yangi yilda biz oilamiz bilan Chimyonga bormoqchimiz. U yerda osma yo‘lda uchmoqchimiz.

— Men esa qishki ta’til kunlarida ...

Uyga vazifa. Qishki ta’til rejasini tuzing.

2 - dars

3- topshiriq. Berilgan tayanch so‘zlar asosida gaplar tuzing.

Oppoq qor, qishki ta’til, qishki o‘yinlar, Qorbobo yasamoq, qorbo‘ron, chana uchmoq, chiniqmoq, xursand bo‘lmoq.

5- mashq. Matnni o‘qing. Ajratib ko‘rsatilgan so‘zlarga e’tibor bering.

Yangi yil rejasi

Biz ham har yili yangi yilni barcha oila a’zolarimiz bilan birgalikda kutib olamiz. Oilamizda yangi yilni kutib olishga alohida tayyorgarlik ko‘riladi. Dadam bilan oyim — **ikkovlari** yangi yil dasturxoni uchun xarajat qilib keladilar. Akam, singlim va men — **uchalamiz** uy-hovlilarni yig‘ishtiramiz, archani bezatamiz. Yangi yil

kirishidan oldin dadam buvam bilan buvimni olib keladilar. Ularsiz hech kim dasturxon atrofiga o'tirmaydi. Dadam har yili **oltovimizga**, ya'ni buvam, buvim, oyim va biz — **uchovimizga** alohida sovg'alar beradilar.

Jamlovchi sonlar kelishik qo'shimchalari bilan ham qo'llanadi va ularga mos so'roqlarga javob beradi. **Masalan.** *To'rtovimizni — (kimni?) g'olib deb topishdi. Qorbobo uchalamizga (kimga?) sovg'a berdi.*

6- mashq. Nuqtalar o'rniga mos jamlovchi sonlarni qo'yib yozing.

Yangi yil bayrami rejasini tuzish uchun sinf rahbarimiz, guruh sardori va guruh yetakchisi — ... yig'ildik. Yangi yil bayrami kechasida Dilshod bilan Zebo — ... boshlovchilik qiladigan bo'lishdi. Bayram ssenariysini ... : Aziza, Diyora, Umid va men tuzadigan bo'ldik. Kechamiz juda yaxshi o'tdi. Faol qatnashganimiz uchun sinf rahbarimiz ...mizni maqtadilar.

7- mashq. Matnni o'qing. Qaysi gaplarda jamlovchi sonlarni qo'llash mumkinligini aniqlang.

Archa bayramida

Ta'til kunlarida oyim men, ukam va singlimni sirkka — archa bayramiga olib bordilar. Sirk foyesida bizni va barcha mehmonlarni Qorbobo va Qorqiz kutib oldi. Yasatilgan katta archa atrofida bizga turli tomoshalar ko'rsatishdi. Ukam va singlim Qorqiz bilan birga raqsga tushishdi. She'r va qo'shiqlar aytgan bolalarga Qorbobo sovg'alar ulashdi.

4- topshiriq. Savollarga javob yozing. Javoblaringizda jamlovchi sonlardan foydalaning.

1. Yangi yil bayramini kimlar bilan (jami necha kishi) nishonlamoqchisiz?

Yurt uchun ko'ksi qalqon
 Ona yurt o'g'lonlari.
 Asraysiz kelajakni,
 Qasamga sodiq qolib.
 Yovlar yaqin kelolmas,
 Bo'lgaysiz mudom g'olib.
 Sog' bo'ling baxtimizga,
 Tinchligimiz posboni.
 Siz tufayli musaffo
 Yurtimizning osmoni.
 Mardlar saqlar Vatanni,
 Muqaddas yurt tuprog'i.
 Siz tufayli sokin tun,
 Yashnar Vatan gul bog'i.

(G. Amirova)

pahlavon — богатырь
 qalqon — щит
 qasam — клятва

posbon — защитник
 asramoq — защитить
 yov, dushman — враг

Uyga vazifa. She'rni yod oling.

2 - dars

4- topshiriq. Suhbatni rollarga bo'lib o'qing.

— Bobur, bilasanmi, mening akam harbiy bilim yurtida o'qiydi.
 Men harbiylarga havas qilaman.

— Menga harbiy kiyimlar yoqadi. Sen ularning kiyimlaridan
 harbiy darajalarini farqlay olasanmi?

— Ha, agar ikkita yulduzcha bo'lsa, leytenant, uchta bo'lsa katta
 leytenant, to'rtta bo'lganda esa kapitan bo'ladi.

— Agar bitta katta yulduz bo'lsa-chi?

— Bitta katta yulduz bo'lsa mayor, ikkitasi podpolkovnik, uchitasi
 esa polkovnik bo'ladi.

... chiniqtiradi. 2. Ertalab yugurish mashqlari bilan shug‘ullanish insonlar uchun ...foydali. 3. Suzish salomatlik uchun ... kerakli sport turidir. 4. Yengil atletika bilan ... kichik yoshdan boshlab shug‘ullanadilar. 5. Tennis mening ... yaxshi ko‘rgan mashg‘ulotim. 6. Futbol ... ko‘p tarqalgan sport turidir.

Foydalanish uchun so‘zlar: juda, eng, juda, nihoyatda, eng.

3- mashq. Matnni o‘qing. Salomatlikni tavsiflovchi so‘zlarni ajratib.

Har bir inson sog‘lom bo‘lishni va uzoq yashashni orzu qiladi. Buning uchun kishi o‘zini chiniqtirib borishi, jismoniy tarbiya mashqlari bilan muntazam shug‘ullanishi kerak. Sport mashg‘ulotlari bolalarni jismonan baquvvat bo‘lishiga yordam beradi. Sport bilan shug‘ullangan insonlar boshqalarga nisbatan tetik, xushchaqchaq va kuchli bo‘ladilar. Sport turlaridan shaxmat va shashka aqlni charxlaydi. Boks, kurash, karate esa bolalarni dovyurak, chaqqon va epchil qilib tarbiyalaydi.

chiniqmoq — закаляться

charxlamok — точить, остачивать

hazm qilish — переваривать

qon aylanish — кровообращение

jismoniy tarbiya — физическое воспитание

epchil — ловкий

dovyurak — смелый

tetik — бодрый

4- mashq. Qavs ichidagi savollarga javob bering va gaplarni to‘ldirib yozing.

1. Har bir inson ... (nimani orzu qiladi?)
2. Sog‘lom bo‘lish uchun inson ... (nima qilishi kerak?)
3. Sport bilan shug‘ullangan insonlar ... (qanday bo‘ladilar?)
4. Sport bilan shug‘ullanish ... (nimaga yordam beradi?)

Uyga vazifa. Yoqtirgan sport turi haqida so‘zlab bering.

sog'lom turmush tarzi — здоровый образ жизни
 zararli odatlar — вредные привычки
 pala-partishlik — безалаберность
 chekmoq — курить pasaytirmoq — снижать

3- mashq. Sog'lom turmush tarziga mos va zid odatlarni o'zaro qiyoslang. Ularning oqibatlarini quyidagi ikki ustunga ajratib yozib chiqing.

Sog'lom turmush tarzi

Nosog'lom turmush tarzi

3- topshiriq. She'rni ifodali o'qing va mazmunini tushuntiring.

Ibn Sino bobo — ulashar davo

Xom suvni ichma,
 Sog'lig'ingdan kechma.
 Badantarbiya
 Kuch etar hadya.
 Yo'lda yeyish non
 Yomondan yomon.
 Yeb bo'lib ovqat
 Yugurma faqat.
 Ustingda engil
 Bo'lsin u yengil.
 Og'rimay desang,
 Chay, meva yesang.
 Ozoda hovli
 Kasaldan holi.
 Dardning og'iri,
 U — tish og'rig'i.

Yurmoqlik iflos —
 Kasalga asos.
 Eng vaqtichog'lik —
 Sog'lik va sog'lik.
 Oshni taklifsiz,
 Boshlar tartibsiz.
 Toza kiyinish —
 Emas qiyin ish.
 Pashshadan kasal
 Tarqar har mahal.
 Ko'p dardga asos —
 Shamollash, xolos.
 Hadeb voy-voylash —
 Yomonlik poylash.
 Kim harakatda -
 Sog'lom, albatta.

(Po'lat Mo'min)

Uyga vazifa. She'rni yod oling.

5- mashq. Matnni o‘qing va o‘z munosabatingizni bildiring.

Bugungi kunda uyali telefonlar tezkor aloqa sifatida barcha uchun eng qulay vosita. Biroq mobil telefonlardan tarqaladigan elektromagnit to‘lqinlar inson sog‘ligiga salbiy ta’sir etishini bilasizmi? Shifokorlar bu, ayniqsa, yosh bolalarga kuchli ta’sir etishini ta’kidlamoqdalar. Keyingi vaqtlarda hatto 18 yoshga yetmagan bolalarda ham xotiraning zaiflashishi, uyquning buzilishi, tez-tez bosh og‘rishi kabi holatlar ko‘p uchramoqda. Hozir ko‘p mamlakatlarda mobil aloqadan yoshiga qarab foydalanish me’yorlari yo‘lga qo‘yilgan.

uyali aloqa — мобильная связь
surunkali — постоянный
salbiy — отрицательный
ta’kidlamoq — подтверждать
zaiflashish — ослабление

tezkor — быстрый
ta’sir — влияние
vosita — средство
xotira — память
me’yor — мера

5- topshiriq. Uyali telefonning foydali va zararli tomonlarini ikki ustunga ajratib yozing.

6- topshiriq. Maqollarni o‘qing va mazmunini tushuntiring.

Sog‘ tanda — sog‘lom aql.
Sog‘liging — boyliging.
Salomatlik — tuman boylik.
El sog‘ligi — yurt boyligi.

Adabiy o‘qish

Tushki ovqat

Darslar tugashi bilan Davron uyiga shoshdi. U kostyumini yechib yo‘l-yo‘lakay uyga kirib keldi.

— Assalomu alaykum, oyijon!

Vaqt, sanani ifodalashda sanoq va tartib sonlardan foydalaniladi. Bunda sonlar arab yoki rim raqamlari bilan yozilishi mumkin. Tartib sonlar arab raqamlari bilan yozilganda chiziqcha bilan, rim raqamlari bilan ifodalanganda chiziqchasiz yoziladi. **Masalan:** *XX asr, 2012- yil 15- oktabr.*

2- mashq. Nuqtalar o‘rniga ma’lumot uchun berilgan birikmalardan mosini qo‘yib gaplarni ko‘chiring.

1. Abu Ali ibn Sino ... yashagan tabib, matematik, faylasuf va shoir edi. 2. Mirzo Ulug‘bek rasadxonasi ... qurilgan noyob yodgorlikdir. 3. Alisher Navoiy ... yashab ijod etgan. 4. Ma‘mun akademiyasi ... tashkil topgan. 5. Amerikalik tarixchi Sarton ... «Beruniy asri» deb ta’riflaydi.

Foydalanish uchun so‘zlar: XV asrda, X asrda, 819- yilda, XI asrni, 1441—1501- yillarda.

3- mashq. Matnni o‘qing. Vaqtni bildiruvchi so‘zlarni mos raqamlar bilan yozing.

To‘qqizinchi asrda yashagan Muhammad Muso Xorazmiy matematik olim edi. Uning matematikaga oid «Aljabr va al-muqobala» asari dunyoga mashhur. Bu kitobning «aljabr» qismi «algebra»ga aylanib, shu fanga xos atama bo‘lib qolgan. Ushbu asar Yaqin va O‘rta Sharqda, keyinchalik G‘arbda darslik sifatida qo‘llangan. Hozirgi birdan o‘ngacha bo‘lgan o‘nlik raqamlar olimning shu kitobi orqali dastlab hindlardan arablarga, ulardan esa g‘arbliklarga o‘tgan. Hozir bu raqamlar butun dunyoda ishlatiladi.

oid — относящийся
raqam — цифра
qo‘llamoq — использовать

atama — термин
butun dunyo — весь мир
o‘nlik — десятка

yozib, bu asarlarning Sharqqa tarqalishiga sabab bo'lgan. Shuning uchun u «Al-Muallim as-soniy» — «Ikkinchi muallim», «Sharq Arastusi» deb nom olgan. Forobiy 70 dan ortiq til bilib, turli fanlarga oid 160 dan ortiq asar yaratgan.

Ketma-ket kelib, ma'lum bir vaqtdan ko'rsatilgan mud-datgacha bo'lgan vaqt oralig'i ma'nosini bildiruvchi sonlar orasiga tire (—) qo'yiladi. **Masalan:** 1441—1501-yillar, XIX—XX asr.

6- mashq. Matnni o'qing. Raqamlar qanday ma'nolarda qo'llan-ganligini tushuntiring.

Abu Rayhon Beruniy

Abu Rayhon Beruniy 973- yil 4- sentabrda Xorazmda tug'ilgan. U yoshligidanoq ilm-fanga juda qiziqdi. Matematika, astronomiya, geografiya va tarix fanlariga doir ko'p kitoblarni o'qib chiqdi. Yulduzlarni kuzatdi, daryo oqimini o'lchadi, o'zi ko'pgina tajriba asboblarni ixtiro qildi. Beruniy O'rta Sharq olimlari orasida birinchi bo'lib Yerning dumaloq shaklda ekanligini, uning Quyosh atrofida aylanishini isbotlagan. U dunyo xaritasini chizgan, yer shari o'lcha-mini aniqlab, 5 metrli eng katta globus yasagan. Buyuk alloma astro-nomiya, matematika, geodeziya, geologiya, mineralogiya, geografiya, tibbiyot, tarix, falsafa, filologiya, farmakologiyaga oid 152 kitobdan iborat ulkan ilmiy meros qoldirgan. Tarixda IX—X asrlar Beruniy asri deb ataladi. Abu Rayhon Beruniy 1048- yil 11-dekabrda G'azna shahrida vafot etgan.

oqim — поток

yulduz — звезда

o'nlik — десятка

tajriba — эксперимент

dumaloq — круглый

ilmiy — научный

meros — наследие

asbob — прибор

o'lchamoq — мерить

ixtiro qilmoq — изобретать

3- topshiriq. 6- mashqdagi matn asosida bir-biringizga savollar bering va savol-javobni davom ettiring.

Adabiy o'qish

Tabiblarning tabibi

Ibn Sino juda yoshligidanoq zehni o'tkir, didi baland bola bo'lgan ekan. Bir kuni otasi: «Bolam, katta bo'lsangiz kim bo'lasiz?» — deb so'rab qolibdi. Ibn Sino avvaliga nima deb javob berishni bilmay, o'ylanib, qolibdi. Keyin:

— Tabib bo'laman, sizni, onamni davolab yuraman, — deb javob beribdi. — Boshqalarni-chi, boshqalarni davolamaysizmi? — debdi otasi. Ibn Sino:

— Hamma-hammani davolayman, katta tabib bo'laman, — debdi. Ibn Sino kun-u tun tabiblikni o'ylabdi, o't-giyohlarni, mevalarni yeb, suvidan ichibdi. Ammo tabib bo'lolmabdi. Otasi katta-kichik shaharlarga olib borib, tabiblarga shogird qilib beribdi, ammo biror natija chiqmabdi.

Ibn Sino yetti yoshga to'lgan kuni kechasi tush ko'ribdi. Tushida ilonlar mamlakatida yurgan emish. Oq ilon unga oq sut berib, u dardga davo dermish. Qizil ilon unga qizil sut berib, bu dardga davo dermish. Qora ilon Ibn Sinoga qop-qora sut berib falon kasalga davo dermish. Ilonlar bilan o'ralib-o'ralib, yumalab-dumalab, o'ynab-kulib turib uyg'onib ketibdi. Tundayoq ilon izlab ketibdi. Izlay-izlay ilonlardan bir-ikkitasini ushlab kelib, ulardan zahar olibdi-da, uni echki, qo'ylarning sutiga qo'shib, kasallarga davo bo'ladi, deb beraveribdi. Ibn Sinoning nomi yetti yoshidayoq yetti iqlimga ovoza bo'libdi. Ibn Sino tabiblar tabibi degan unvonga sazovor bo'libdi.

Ilon va uning zahari tibbiyot timsoli hisoblanishining boisi shunda.

Uyga vazifa. Hikoyatning mazmunini so'zlab bering.

Ona qaldirg‘och uning tepasida chir-chir aylanar, biroq qanday yordam berishni bilmas edi. Biz ukam bilan darrov narvon keltirib, qaldirg‘ochning bolasini uyasiga qo‘ydik. Bobom buni ko‘rib: — Barakalla, bolalarim! Qushlarni, tabiatni asrash kerak, — dedilar.

3- topshiriq. She‘rdagi adashgan so‘zlarni o‘rniga qo‘yib to‘g‘ri o‘qing.

So‘zlar adashdi

Gulga qo‘ndi gulqoqi,	Sharsharalar kapalak,
Rang-barangdir o‘ynoqi.	Tongda tinmas kamalak.
Ko‘kka chiqdi kurtaklar,	Juda qiziq oymomo
Quloq teshar ertaklar.	Dorivordir muammo.
Yechilmaydi xo‘rozlar,	
Ochilmoqda ovozlari.	

(Kavsar Turdiyeva)

juft — пара

sepib qo‘ymoq — сыпать

sharshara — водопад

ushoq — крошка, мелький

muammo — проблема

Uyga vazifa. «So‘zlar adashdi» she‘rini to‘g‘ri shaklda yod oling.

2 - dars

4- topshiriq. Suhbat matnini rollarga bo‘lib o‘qing.

O‘g‘illar: — Assalomu alaykum! Hormang, dada! Biz keldik.

Dadasi: — Keldinglarmi, o‘g‘illarim? Mana, kichkina hasharchilar ham kelib qolishdi.

O‘g‘illar: — Biz nima ish qilaylik?

Dadasi: — Sherzodjon, sen suv olib kel. Shahzodjon, sen mana bu ko‘chatlarni ushlab tur. Men avval yerni kavlab olay, keyin ularni ekamiz.

Shahzod: — Dada, nega hamma ko‘chat ekyapti?

Dadasi: — Mahallamiz obod bo‘lsin deb, o‘g‘lim. Mahalla obod, tinch va ahil bo‘lsa, yurtimiz tinch bo‘ladi. Yurt tinch bo‘lsa, Vatanimiz tez rivojlanadi.

5- mashq. Matnni o‘qing. Ajratib ko‘rsatilgan so‘zlarga e‘tibor bering.

Hashar

Yurtimizda **har yili** bahor faslida umumxalq hashari o‘tkaziladi. Hasharda uylar, ko‘chalar tozalanadi. Bunda katta-yu kichik barcha qatnashadi. **Qadimdan** hashar yordamida katta-katta bog‘lar barpo etilgan, ulkan qurilishlar bunyod qilingan, suvlar chiqarilgan, qiy-nalغان oilalarga uylar qurib berilgan. Masalan, Katta Farg‘ona kanali hashar yordamida qazilgan. Bu ulkan qurilishda minglab odamlar **kecha-yu kunduz** tinmay ishlaganlar. Hashar xalqimizning **hozirgi kungacha** saqlanib kelayotgan ajoyib udumlaridan biridir.

hasharchi — помощник
kavlamoq — копать

chala — незаконченный
ko‘chat — саженец

Payt ravishlari ko‘pincha juft holda qo‘llanadi. Masalan: *bugun-erta, erta-indin* kabi. Bunday so‘zlar **-u (-yu)** yuklamasi bilan ishlatilsa, chiziqcha qo‘yilmaydi. **Masalan:** *erta-yu kech* kabi. Ayrim hollarda **-dan** chiqish kelishigi qo‘shimchasini va **-gacha** qo‘shimchasini olib takrorlanib qo‘llanishi ham mumkin. **M:** *ertadan kechgacha* kabi.

6- mashq. Ma‘lumot uchun berilgan payt ravishlaridan mosini qo‘yib, gaplarni ko‘chiring.

1. ... akam bilan birga ekinlarning tagini yumshatdik. 2. Jiydazordan ... keldim. 3. ... olma daraxti ham gullaydi. 4. ...chigit ekishni boshlaymiz. 5. ... gullarga suv quyamiz. 6. Tabiatga ... e‘tibor bilan qaraylik.

XVIII MAVZU. MILLIY TAOMLAR

(Holat ravishlarining yasalishi va qo'llanishi)

1 - dars

1- topshiriq. Rasmlarni kuzating. Berilgan tayanch soʻzlar yordamida gaplar tuzing va suhbatlashing.

Tayanch soʻzlar: sumalak, xursand, astoydil, bugʻdoy undirish, katta qozonlar, qoʻshiq va raqslar

1- mashq. Matnni oʻqing. Ajratib koʻrsatilgan milliy taomlar nomlarini daftaringizga koʻchiring.

Milliy taomlar

Har bir xalqning milliy taomlari mavjud. Jumladan, kavkazliklarning **chxombili**, ruslarning **blini**, qozoqlarning **beshbarmoq**, uygʻurlarning **lagʻmon**, oʻzbeklarning **palov** kabi milliy taomlari barchaga maʼlum va mashhur. Hatto ayrim bayramlar, toʻylarda tayyorlanadigan maxsus taomlar ham bor. Masalan, Sharqda Navroʻz kunlari **sumalak**, **halim** kabi maxsus taomlar pishiriladi. Bu taomlar koʻpchilik boʻlib tayyorlanadi. Oʻzbeklarning toʻy-tanatanalari **palovsiz** oʻtmaydi. Har bir oʻzbek xonadonida farzand tugʻilganida ham, voyaga yetganida ham yurtga osh beriladi.

hoya mazali tuyuldi. U bunday sho‘rvani hech qachon ichgan emasdi. Soqi shularni aytganda, onasi kulib yubordi. Chunki bu ovqat haligi sho‘rvaning o‘zi edi...

(*Abdulla Avloniy*)

— Ayting-chi, nega sho‘rva Soqiga shirin tuyuldi?

taom — еда

tayyorlash — готовить

horib-charchab — уставший

haligi — тот же

to‘yimli — калорийный

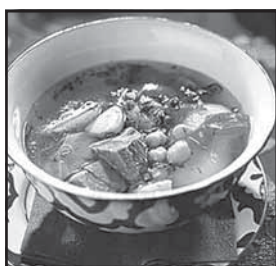
foydali — полезный

mazali — вкусный

tuyulmoq — казаться

Uyga vazifa. O‘zingizga yoqadigan taomni tayyorlash tartibini yozing.

2 - dars

5- topshiriq. Suhbatni davom ettiring va o‘zingiz mustaqil pishirgan taomingizni tayyorlash tartibini gapirib bering.

— Men uyda yakka o‘zim mustaqil holda palov pishirdim. Buning uchun avval

— Men esa mastava pishirishni o‘rgandim. Mastava pishirish uchun ...

— Men oyimga somsa pishirishda ko‘maklashdim. ...

— Men ...

Holatni ifodalovchi ravishlar nutqda juft va takror holda qo‘llanishi mumkin. Bunday ravishlar chiziqcha bilan yoziladi. **Masalan:** *asta-sekin, tez-tez* kabi.

Dehqonlar , bug‘doy, ekadilar. Bog‘bonlar me-
 vali larni parvarishlaydilar. Biz , ekamiz.

Mahallalarda, jamoalarda sumalak pishiradilar, xonadonlarda ko‘k
 somsa va ko‘k chuchvaralar pishiradilar.

O‘zbek tilida o‘rin ma’nosini bildirishda pastda, o‘ngda, chapda, ichkarida, tashqarida, o‘rtada, uzoqda, bu yer (-ga, -da, -dan), shu yer (-ga, -da, -dan), u yer (-ga, -da, -dan) kabi o‘rin ravishlari ishlatiladi. Bu so‘zlar qayerga? qayerda? qayerdan? so‘roqlariga javob bo‘ladi. Masalan: *Pastda anhor shovullab oqyapti.*

3- mashq. Matndan o‘rin ravishlarini aniqlab, o‘zi bog‘langan so‘z bilan birga ko‘chiring.

«Yong‘oqlar meniki» o‘yini

O‘yin uchun bolalar pastda chuqurcha kavlashadi. U tayyor bo‘lgach, o‘rtada saf tortib turgan bolalar chuqurchaga bittadan yong‘oq tashlashadi. Keyin har bir bola chuqurcha yonida turib cho‘ntagidagi zahira yong‘oqlaridan uzoqqa otadi. Kimning yong‘og‘i eng uzoq joyga tushsa, u birinchi bo‘lib chuqurcha ichidagi yong‘oqlar, ya’ni «yovvoyi hayvonlar»ni mo‘ljalga oladi. Ishtirokchi mo‘ljalni bexato olib, yong‘og‘ini chuqurchaga tushira olsa, to‘plangan yong‘oqlarning hammasi o‘sha bolaniki bo‘ladi. Qolgan bolalar yana bir donadan yong‘oq tashlashadi. O‘yin yuqorida aytilgan tartib bo‘yicha davom etadi.

(Guljahon Mardonova)

Seni kutgan dillarga shodlik ola kel,
 Fayz keltirgin xalqim xonadoniga.
 Dehqon dalasiga hosil ola kel,
 Sog'lik ola kelgin xasta dillarga.
 Yoshimizga bir yosh qo'shilib yana,
 Ulg'ayibmiz hayot ostonasida.
 Qalblarda yuksalish, musaffo, toza,
 Turibmiz poklanish pog'onasida.
 Go'zal ohanglarga berilib bugun,
 Qalbda bir poklanish, xush navo ustun.
 Kelgin, endi borliqni yashnatib butun,
 Marhabo, Navro'zim, salom, Yangi kun!

(Nilufar Sharipova)

borliq — вселенная
 sog'inmoq — скучать
 marhabo — добро пожаловать
 ulg'aymoq — повзрослеть

fusun — очарование
 xasta — больной
 pog'ona — этап
 navo — музыка

Uyga vazifa. Navro'z bayramida ushbu udumlardan qaysi birini bajara olganingiz haqida yozing va so'zlab bering.

- Dada, oftob yo‘q bo‘lib qoldi.
- Ha, qizim, osmonda bulut quyuqlashyapti. Hozir yomg‘ir yog‘a boshlaydi. Yur, ketamiz, qizim.
- Hali lola topganimiz yo‘q-ku?!
- Endi topa olmaymiz ham. Har yili piyozidan chiqqan lolalar uzib olinavergach, endi chiqmay qo‘ygan.
- Endi sira ham chiqmaydimi?
- Endi chiqmaydi, qizim. Odamlar bilib-bilmay tabiatga zarar keltiradilar. Lolalar endi odamlar chiqa olmaydigan tog‘ cho‘qqilaridagina qolgan.
- Qizaloq mayuslik bilan tog‘ cho‘qqilariga qaradi. Otasi dedi:
- Qara, qizim, majnuntol barg chiqaribdi. Yur, shoxlaridan olamiz. Ayang sochbarg qilib beradi.
- Men sochbarg taqmayman. Keyin tollar ham o‘smay qo‘yadi. Dada, endi tog‘ga qachon kelamiz?
- Endi Navro‘zdan keyin kelamiz. Unda kapalaklar, chumolilar ham uyg‘ongan bo‘ladi. Qaldirg‘ochlar uchib kelgan bo‘ladi.
- O‘shanda cho‘qqiga ham chiqamizmi?
- Chiqamiz, qizim, chiqamiz.
- Men o‘shanda odamlarga lola terdirmayman, — dedi qizaloq. — Bo‘lmasa, u yerda ham lolalar qolmaydi.
- To‘g‘ri qilasan, qizim. Tabiat go‘zalliklarini asrash kerak.

(Matluba Qosimova)

siyrak — редкий
 behosdan — вдруг
 boychechak — подснежник

aks-sado — эхо
 giyoh — растение
 nariroqda — чуть дальше

Uyga vazifa. Hikoyaga o‘z munosabatingizni bildiring.

O'zbek tilida hozirgi-kelasi zamon fe'li unli tovushdan so'ng **-y**, undosh tovushdan so'ng **-a** qo'shimchalarini qo'shish yordamida hosil qilinadi va quyidagicha tuslanadi:

Birlik	Ko'plik
I sh. <i>o'qiyman, yozaman</i>	<i>o'qiyimiz, yozamiz</i>
II sh. <i>o'qiysan, yozasan</i>	<i>o'qiysiz, yozasiz</i>
III sh. <i>o'qiydi, yozadi</i>	<i>o'qiydi, yozadi (-lar)</i>

2- mashq. Qavs ichida berilgan fe'llarni hozirgi-kelasi zamon shaklida yozing.

Uy-hovlilarni (supurmoq), gullarga suv (quymoq), uylarni (yig'ishtirmoq), shirin taomlar (pishirmoq), bobom bilan buvam (dam olmoq), dadam bilan oyim bizdan (xursand bo'lmoq), oilamiz bilan teatrqa (bormoq).

3- mashq. Matnni o'qing. Fe'llarning zamon shaklini aniqlang.

Saida va Umida juda inoq. Ular bir maktabda o'qiydilar, birga dars tayyorlaydilar. Birgalikda yosh havaskorlar to'garagiga qatnashadilar. Bugun dam olish kuni. Biroq ikkala dugona ko'chaga o'ynagani chiqishgani yo'q. Ular uyda «Tovus» raqsini o'rganishyapti. Yaqinda maktabda o'tkaziladigan tadbirga shu raqs bilan ishtirok etishmoqchi.

2- topshiriq. Suhbat matnini rollarga bo'lib o'qing.

Bobur: — Nozima, dam olish kuni qayerga bordingiz?

Nozima: — Dam olish kuni men akam va singlim bilan hayvonot bog'iga bordik. Hayvonot bog'idan qaytishda buvam bilan buvimlarni ham ko'rib keldik. Siz qayerda dam oldingiz?

Bobur: — Biz oilamiz bilan dala hovlimizga bordik. Dala hovlidan juda kech qaytdik.

Zilola: — Biz esa dam olish kunini oila a'zolarimiz bilan uyda o'tkazdik. Ertalabki nonushtadan so'ng men oyimga, akam dadamga uy ishlarida yordam berdik.

— ...?

— Muzeyda ko‘rganlarimiz haqida ijodiy ish yozamiz.

6- mashq. Dam olish kunida quyidagi ishlardan qaysilarini bajarishingizni hozirgi-kelasi zamon shaklida yozing.

— Hovli va ko‘chani supurdim.

— Ovqat pishirishga va kir yuvishga yordam berdim.

— Buvam bilan buvimlardan xabar olib keldim.

— Buvimning uylarini yig‘ishtirib keldim.

— Ukamga qarab turdim.

Adabiy o‘qish

Qizlar

(Hikoya)

Bahor kunlarining birida 6- sinfning qizlari o‘zaro gaplashib maktabdan qaytishardi. Shunda Saida o‘rtog‘lariga:

— Qizlar, kelinglar, yakshanba kuni kino ko‘rishga boraylik.

— Yaxshi bo‘lardi, — dedi Mohira.

— Ustozimiz, Navro‘z bayrami arafasida hovli, ko‘chalar tozalansa, keksalar holidan xabar olinsa, juda savob bo‘ladi, deb aytdilar. Yakshanba kuni mahallamizdagi Badal amaki va Fozila buvinikiga chiqib, uy ishlariga qarashib kelsak, yaxshi bo‘lardi, — deb taklif kiritdi Zulxumor.

— E-e, o‘zimizning uyda ham ish tiqilib yotibdi. Bir kami birov-larning ishini qilishmidi? — e’tiroz bildirdi qizlardan biri.

Zulxumor bilan Muhayyodan boshqa qizlar kinoga ketishdi. Ikki dugona qo‘shni qariyalarning uylari, hovlisi, ko‘chalarini supurib qo‘yishdi. Qariyalar ulardan juda xursand bo‘lishdi.

— Ayting-chi, kim to‘g‘ri ish qildi? Bunday vaziyatda siz nima qilgan bo‘lar edingiz?

(«Tong yulduzi» gazetasidan)

Uyga vazifa. Hikoyani so‘zlab bering va o‘z munosabatingizni bildiring.

shahrimizda obodonlashtirish ishlariga juda katta e'tibor **qaratilmoqda**. Yangi zamonaviy binolar, muhtasham saroylar, keng yo'llar, ko'priklar **qurilmoqda**. Shahrimizdagi qadimiy obidalar qayta **ta'mirlanmoqda**. Ona shahrimiz kundan kunga **go'zallashib bormoqda**. Yangi-yangi xiyobonlar, sayilgohlar **barpo etilmoqda**.

2- topshiriq. Savollarga javob bering.

1. Siz qaysi shahar (qishloq, tuman markazi) da yashaysiz?
2. Sizning shahringiz (qishlog'ingiz)da qanday ishlar amalga oshirilmoqda?
3. Sizga o'z shahringiz (qishlog'ingiz) yoqadimi?
4. Siz ona shahringiz (qishlog'ingiz)ning kelajagini qanday tasavvur qilasiz?

O'zbek tilida nutq so'zlanayotgan paytda sodir bo'layotgan isharakatni ifodalovchi fe'llar **-moqda** qo'shimchasi yordamida hosil qilinadi. Bunday fe'llar quyidagicha tuslanadi:

	Birlik	Ko'plik
I shaxs	<i>qurmoqdaman</i>	<i>qurmoqdamiz</i>
II shaxs	<i>qurmoqdasan</i>	<i>qurmoqdasiz</i>
III shaxs	<i>qurmoqda</i>	<i>qurmoqdalar</i>

2- mashq. Berilgan so'zlarni o'zaro bog'lab gaplar tuzing. Fe'llarni hozirgi zamonda qo'llang.

1. Biz, juda, o'z, shahar, yaxshi ko'rmoq.
2. Ona, va, shahar, obod, yildan yilga, go'zal, bo'lmoq.
3. Hozir, shahar, yangi, maktab, binosi, qurilmoq.
4. Shahar, turar joy, zamonaviy, qurilmoq, juda ko'p.
5. Ona, men, faxrlanmoq, shahar.

3- topshiriq. Shahringizda olib borilayotgan bunyodkorlik ishlari haqida bir-biringiz bilan savol-javob qilib, o'zaro suhbatlashing.

Namuna:

— Shahringizning bosh maydonida qanday o'zgarishlar bo'lmoqda?

Muzey xodimi: — Ular Ulug‘bek yashagan davrga mansub. Bu asbob-uskunalaridan yulduzlarni kuzatishda foydalanishgan.

Sayyoh: — Mirzo Ulug‘bekning nomini abadiylashtirish bo‘yicha qanday ishlar amalga oshirilgan?

Muzey xodimi: — Vatanimizda uning nomi bilan ataladigan tuman, shaharchalar, universitet, metro bekati, istirohat bog‘i, ko‘chalar bor. YUNESKOning qarori bilan hatto bitta yulduzga Ulug‘bek nomi berilgan.

abadiylashtirish — увековечить
asbob-uskuna — прибор
tahlil qilmoq — анализировать

yerto‘la — подвал
qaror — решение

O‘tgan zamon davom fe‘lining bo‘lishsiz shakli **-mas** qo‘shimchasi orqali hosil qilinadi va quyidagicha tuslanadi:

	Birlik	Ko‘plik
I shaxs	o‘qimas edim	o‘qimas edik
II shaxs	o‘qimas eding	o‘qimas edingiz
III shaxs	o‘qimas edi	o‘qimas edilar

O‘tgan zamon davom fe‘lining qisqargan shakli esa **-masdi** qo‘shimchasini orqali hosil qilinadi. Masalan: *Bulutli osmonda yulduzlar ko‘rinmasdi.*

5- mashq. Berilgan fe‘llarni bo‘lishsiz shaklga aylantiring.

Kelardi, charchar edim, borardik, tinglar edingiz, yurardilar, tushuntirar edingiz, qiziqardilar.

6- mashq. Berilgan gaplardagi fe‘llarni bo‘lishli shaklga aylantirib yozing.

1. Osmonda bulutlar ko‘rinmas edi. 2. Biz u paytlar bu to‘g‘arakka qatnashmas edik. 3. Zebo bolalagida she‘r yozmas edi. 4. Bu ko‘lda qayiqlar suzmas edi. 5. Biz tabiatning bu mo‘jizalariga

**Xadicha Sobirovna MUXITDINOVA,
Yashnarbek Ibragimovich AVLAKULOV,
Dildora Abrorovna NURIDDINOVA**

O‘zbek tili

***Ta’lim rus tilida olib boriladigan
maktablarning 6- sinfi uchun darslik***

Muharrir	Akbar Mirzo
Rassom	L. Dabija
Texnik muharrir	Y. Kim
Musahhiha	E. Nurmatova
Sahifalovchi	H.Xo‘jayevo

Nashriyot lisenziyasi AI № 185. 10.05.2011. Bosishga ruxsat etildi 15.08.2013.
Bichimi 70x90 $\frac{1}{16}$. Kegli 12,0. SchoolBook garniturası. Ofset bosma usulida bosildi.
Nashr bosma tabog‘i. 8,2. Bosma tabog‘i 9,0. Nuxasi ...
Buyurtma №

Darslik original-maketi «MITTI YULDUZ» MCHJ da nashrga tayyorlandi va egalik huquqi unga tegishlidir. Toshkent sh. Navoiy ko‘chasi, 30- uy.

«YANGIYO‘L POLIGRAPH SERVICE» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Yangiyo‘l sh. Samarqand ko‘chasi, 44.